

СИР – НОРУОТ СҮРҮН БААЙА

2004 сыл
Сэттиннь ый
23 КҮНӨ
ОПТУОРУННУХ
№ 139
(9200)

Россия сайдан кэлбит историктын ытан көрдөхкө, улахан политической, экономической хамсааһыннар кэмнэригэр сир сокуоннара бастагынан ылылаллар эбит. Холобур, 1861 с. крепостной быраабы уларытыы түмүгүр 1908 с. П.А.Столыпин реформатыгар олобуран сир чааһынай бас билингэ бөрүллэн Россия феодализмтан капитализмга көсүтү, 1917 с. Советскай былаас таһаарбыт бастагы декретинэн "Сир-бааһынайдарга" биэрини буол-бута.

Билигин сир туһунан уонна сир туһаны-га сүрүн докумуонунан РФ ылыммыт "Сир Кодексата" буолар. Бу Кодекс 2001 сыл алтынны ыйга РФ Конституциятыгар олобуран бигэргэммитэ. 1990 сылга диэри билиги республикабытыгар РСФСР "Сирин Кодексата" дыйара, дойдубут бары регионнарын сирин-уотун, айылбатын усулуобуйатын, ол иһигэр хоту сир ирбэт тонун учуоттаабыт этэ. 1991 сыл кулун тутар ый 4 күнүгэр Саха ССР Верховнай Сабитыга "Сир реформатын туһунан" дикт сувереннай республика сирин-уотун тутулулар маннайгы сокуону ылыммыта. Онон сир туһаныга төлөбүр, сир арендага биэрини, бас билимини сангалыы регистрациялааһын уо.д.а. кирибэттэрэ. Россия олохтоох байэни салайыныы суолугар үктэниэригэр баай-дуолу, сирин-уоту бас билингэ тырыы боллуруоһа сытылтык турбута. Государственной Дума 2001 сыл от ыйын 14 күнүгэр 101 №-дээх "Сиргэ государственнай бас билини тырыы" дикт улахан суолталаах сокуону бигэргэллэ. Бу сокуон быһытынан бас билин көрүнгүрээ маньыктар:

- 1) Федеральная;
 - 2) Российскай Федерация субъектарын бас билингэ (региональная);
 - 3) Муниципальная.
- Федеральнай бас билингэ кириллэр:
- федеральнай суолталаах уу, тыа фондолара, айылга харыстатар муунукара уонна оборонага туһаныллар сирдэр;
 - промышленность, транспорт, сибээс, энергетика, телевидение, космонавтика, тыа хаһаайыстыбатын, изилииннээххэ тууннар территориялар уонна историческай, культурнай суолталаах сирдэр;
 - салпаас сирдэр (федеральнай суолталаах хамсаабат баай-дуол баар буоллааһына);
- Субъектар бас билимнэригэр кириллэр:
- региональная суолталаах айылга харыстатар территорията, уу фондата;
 - анал фонда сирдэр (түнтүккэ аналлаах сирдэр);
 - муниципальная тэриллэлэр территорияларыгар баар салпаас сирдэр (өскөтүн бу манна субъект хамсаабат баайа-дуола баар буоллааһына);
- Муниципальная бас билингэ кириллэр:
- олохтоох суолталаах айылга харыстатар сирдэр, уу фонда-

Сир-общество сүрүн баайа-дуола. Саха бөлүһүк суруйааччыта А.Е.Кулаковскай-Өксөкүлээх Өлөксөй "Письмо якутской интеллигенции" манньык суруйбута: "Неумелое наше отношение к земле более виновато, чем действительный недостаток, можно было бы припеваючи жить и на владеемых землях, если только хоть немножко культивировать те из них, которые требуют этого".

Бэйэни салайыныыга кириэрбитинэн, бастатан туран, сир боллуруостара элбэх дүүллэһини, быһаарыыны эрэйлэр. Ону табатык быһаардахпытына эрэ ханнык хайысханан уонна хайдах сайдарбыт тутулуктаах.

та;

- тыа хаһаайыстыбатын сирдэрэ.

Улуустат сирин 85 %-на федеральнай бас билингэ баар, ол эбэтэр 1068636 га, бу-тыа сирэ, "Колыма" федеральнай суол, федеральнай тэрилтэлэр сирдэрэ. Республика бас билингитэр 37114 га, ол эбэтэр улуус сирин 3 %-на тиксэр. Ити иһигэр Амма өрүтэ, анал фонда уонна республикатааҕы тэрилтэлэр сирдэрэ кириллэр. Муниципальная бас билингэ 151980 га, ол эбэтэр улуус сирин 12 %-на кириэр. Бу изилииннээххэ тууннар, бааһына, хо-дута уонна коллективнай хаһаайыстыбалар сирдэрэ, күөллөр, уул-лар.

2002 сыл бас ыйыгар 101 №-дээх " Тыа хаһаайыстыбатыгар сир эргиирин туһунан" федеральнай сокуон тахсыбыта. Онон олобуран, биридиннэн дьон уонна юридическай сирдэр сир уаастааһын бас билингэ ылар кыахтаммытара.

Билиги республикабытыгар Россияга биэр бастагынан зем-леустройствого уонна сир туһаныга анал фонда тэриллэбитэ. Фонда чэрчитинэн үлүк хоту сир таба туһаны, харыстааһын, изилиннэр дьаһалталарыгар землеустроительтэр шаттарын көрүү, сайылгытааһыны өйөөһүн, о.д.а. үлэлэрэ ытыллар. Россия уонна тас дойдолор үтүс экспертэрин санааларынан, аан дой-дуга сиргэ саамы бастыг сыһаан уонна сир туһаныга быраал Германия Федеративнай Республикатыгар баар эбит. Онон чааһынай, общественнай тэрилтэлэр, инвестордар, сир уааста-аһын бас билинччилэр интериэстара бэйэ-бэйэлэрин кытары сатка дууэрлэллэр. Бу систиэма хамсаабат баайы-дуолу уонна сир атыллыры, туттары олус үчүгэйдик хонтуруоллуур уонна общест-во интериэтин көмүскүүр. Сир кадастровый нүмэрин биэрин си-стиэмэтэ баар. Сир кадастра сир баилэтир, сыаналыыр уонна сир туһанага быраабы биэрэр аналлаах. Сир карта быһыты-нан координатын, кыраныссыатын чуолкай иэтин быһан биэрэр уонна хас бирдии уаастааха кадастровый нүмэр биэрэр. Ол нүмэр ханна дьардан хатыламат, докумуннарга барытыгар би-ирдик кириэр. Ону таһынан сир сыанатын, сиргэ уонна сир аны-гытар баар тутуулары, нолуугу, атын сууматын эмиз көрдөрөр. Сир кадастра мөлдү чуолкайдана турар, онон сир кыраныссы-тын быдыаһы меккуера суох буолар. Сир таба туһаныны, ре-гистрациялааһыны государство хонтуруоллуур, биэр кээм ре-естргэ киллэрэр. Россия ГФР сиргэ-уотка туттар уоллутун сорох

бастыг өрүтүн туһамыт.

Билигин республикабыт сирин-уотун дьаһайар тэрилтэ "Хамсаабат баай-дуол объектарын кадастрын федеральнай аген-ствота" дикт буолла. Салайааччыта Алла Афанасьевна Попова. Онтон улуустаагы сир комитетин аата уларытылан "Хамса-абат баай-дуол объектарын кадастрын фе-деральнай агентствота" диктэ. Салайаач-чыта С.Н.Пестерев.

Ону таһынан хамчактаммыт элпизти-нэстээх "Земресурс" дикт тэрилтэ 2002 сыллаастан үлэтир, салайааччыта А.А.Попов. Бу ХЭТ муницип-альной бас билингэ бэрлиэстээх тэрилтэлэр (улууааннар, ос-куолалар) уонна чааһынай уһаайбалар сирдэрин кээмэйдир, быһар уонна сир докумуонун биэрэр. Салгыы хо-дута сирин доку-муонун оңорууга кириэхтээхтэр.

Хас биридини анал чааһынай уһаайбатын докумуонун оңорто-руохтаах. Ону туоктан саҕалааха?

Бастагытынан, анал былаанкага сайабыллыаһы толорул-лар. Уһаайба докумуонун бэрйиллэр, онон кириллэр: уһаайба сибидиэстэстэбэтэ, изилиннэрбэтир ылыт буоллааһына суут уу-рааба, атыллыыт буоллааһына ону бигэргэтэр атын дуогабара, сир бэрйилибитин туһунан дуогабар, олохтоох землеустроитель-тэн эбэтэр архитант ыспыраатка. Дьэ, бу докумуоннары бэрйик-кип кэнниттан техник-геодезист (А.В.Седалищев) эбэтэр специа-лист сиргитин мээрэйдиллэр. Онон олобуран сир меккөй ды-алатын оңорон биэрэллэр. (Межа-оскуолба, кыраныссыа туруу-рууга дикт өйдөбүллээх). Онтон паспорт куоплутатын, ИИН ы-тары бары докумуоннарытын холбуу "СР сир-кадастровый па-лататыгар" сүрүннүүр технолог А.А.Гоголевка кэлэбит. Сайабы-лыаһына сүрүлүбүт, сбербанга төлөбүр оңорулут, кини 1 ый иһинэн кадастровый нүмэр биэрэхтээх.

Бу кэнниттэн Регистрационнай палата улууска барастабын-тэлэ А.П.Макаровка бэрэбит, регистрация оңорторо-лут. Өскөтүн сир уаастаагар хамсаабат баай-дуол баар буоллааһына БТИ-га сыаналааһыт. Супер-сокуон 2005 сылтан кириэринэн, ту-стаах докумуон оңорторботоох сир-уота, бас билингэ, баай-дуола суох хаалар турукка кириэххэ сөп. Онон, сокуон быһыты-нан, сир докумуонун кэмигэр барытын оңорторбүт орду-к. Билиги улууска сир уонна хамсаабат баай-дуол докумуоннарын оңорто-ро-ро-го туһааннаах тэрилтэлэр бары бааллар. Онон сиргит докуму-онун бэрэздэтиригитигэр маһарабын. Бу тэрилтэлэргэ эмиз сыһааннаах.

Сир-норуот сүрүн баайа-дуола буоларын умнумуобут, сир-уота суох ыраах өппөтүт, үлүн оту оттобобут, үлүн сонномол-лут.

Инна ПОПОВА,
"Билин" общество
улуустаагы салаатын председателэ.

Хаһыат хонтуруоллуур түгүүтэ

БЫҤААРЫЫЛААХ КҮННЭР

Чурапчы сэлэиннэтин Ногородовскай уокуругар Чурапчы 2 №-дээх орто оскуолатын дьэтэ урукку маһы таһастыыр комбинат столярнай сыаһын бааһыгар оңоһуллар. Тутуу хаамыта хайдах баран иһэрин, үлэ-хамнас төһө-хаһча буолубутун билсигэри билиги сэттиннь ый 19 күнүгэр тийэ сырыттыбыт. Оскуола тас өттө олорчу үрүк-куах өгнөөх проф-илиининэн бүрүллэн, стеклогает, түнүктэринэн килээн көрүстэ. Иһир-дээ кириэххэ үлэ-хамнас өргүөтүн олорор. Үлэ сүрүннээн көрдүөргэ ы-тыллар эбит, ким электро-уот ситимин тардар, ким истээнэни эписэйди-ир...

-РЭС (нач. Ф.Ф.Барашков) биригээдэтэ 70 метэрэ усталаах транше-янан кабель тардан сүрүн ситимин электрическай уоту киллэрэн биэр-дэ, -дикт хэлси көрсөр директор М.В.Дьяковскай. -О.Г.Степанов са-лайааччылаах электроснабдор биригээдэтэ уот ситимин таһа сылдыар. Улуус оскуолаларыттан баҕа өттүнэн кэлэн кемалөөһөлөр. Диринг агро-оскуолатын (дир. А.А.Сергеев) биригээдэтэ көрдүөр истээнэтин гипсокар-тонунан саайар. Кинилэр бээһэнигиттэн үлэтиллэр. Ону алын өттүнэн маһынан бүгүн Болтоко оскуолатыттан (дир. З.Е.Егоров) кэлбиттэр э-писэйдиин сылдыаллар. Кабинеттар төрөппүттэр күөстэринэн оңоһуллу-лар, истээнэлэрэ эписэйдэнэн, кырааскаланан бүтү. Билигин ааннара са-айылларга эрэ хаалла. Ааммыт барыта баар. Маннаагы мастарыскайга оңоһуллубута.

Биэр кабинетка кирибиппит үрүт өттүн бүрүк сылдыаллар. Декора-тивнай кафелы маһыныыры матырыйаалы тутуах сүрүннэргэ кыбыта а-ныталаан оңороллор эбит.

-Бу дьэ уруккута столярнай сыах буолан олус үрдүк, -дикт быһа-рар Михаил Владимирович. -Төһө эмит муостатын өрө таһаара сатабыт үрдүнэн ирдэбилгэ сөп түбөстөт. Онон ити капиталнай үрүтү анынан хос үрүттэнэр. Бу уустук, мындыр үлэ УУМ столяра Борис Дьяков салат-тынан оңоһуллар. Дьэ, үлэ бу курдук баран иһэр. Ахсынны ый өртөтүн эргин бүтэрибт киһи дикт баҕа баһаам. ДВП-бит бүтэн хаалан, баркэ ы-ксы сылдыбыллыт. Улуус иһигэр хантан да булбатахыт, атынга суоҕа да барт эбит, аны сорохтор харчытын туту көрдүүлэр. Арай, хата, Таатта предпринимателэ Павел Михайлов 200 ДВП-ны изс биэрэргэ сөбүлэстэ. Ону шефтар тэрилтэбит-"Чурапчы" МТС ХЭТ (нач. Н.В. Оконешников)

мөссүмэна бизрэн аҕала бардылар. Кабинет ааннарын изччэхтэрин. Дьо-куускайтан Улуус Мунньаһын депутата И.Н.Ногородов таһаарыахтаах, ки-ни бээһэс куораттаабыта.

- Михаил Владимирович, үлэ бүтэр туружа кирибит эбит ээ. Оттон аһылыннахытына туруорар миэбэлгит баар дуу?

- Улуустаагы үөрэх управлениетин (нач. Е.С.Сидоров) кемөтүнэн "Сахамбелэтан" 120 комплект остуолу, лавартаны ылан куоратка уурдара сытабыт. Күтүн аҕалыахытын хаайтарыы буолан хаалбыта. Суол аһылын-нар эрэ аҕалтарыахыт. Барыта 204 үөрэнээччилээхпит, оңотугар аны би-ир очко миэбэл наада. Билигин да быгархай-оторох үлэ баһаам, бу көрдүөр эписэйэ бүтүт эрэ аны кырааскалааһынга, лаахтааһынга уонна муостабит оңоһуутугар турунуохпут.

- Муостааҕа линолеуму тэлгиир буоллаахыт.

- Онук. Төрөппүттэргэ этэн линолеум аныгар уурар хортун эбэтэр баар буоллааһына толь хомуйтара сылдыабыт. Уолсайынан, бу оскуола дьиннээх норуот тутууга буолла. Барыта холбоон 677 тыһ. 296 солк. суу-малаах көмө оңоһулунэ. Ол иһигэр "Туймаада-нефть" АК генеральнай директора И.К.Макаров 93 тыһ. таһа солк. көрөн эписэй матырыйа-ларын-ДВП-ны, полистиролу уонна үтүспитиги ылбыллыт. "Мин Сахаа сир-21-с үйбэ" хамсааһын дирекцията 140 тыһ. солк. анаабытын проф-илиискэ туһаныбыт. Суолу көрөр-өрөмүөннүүр ГУП (нач. Ф.С.Чичи-гинаров), "Дорстрой" ХЭО (нач. П.М.Наумов) бэр үлэтин толордулар. "Чурапчы" МТС ХЭТ тимиэр ааркалары туруорда. УУМ (дир. Н.И.Аммосов) ааны, эписэй матырыйаалын оңордо уонна үлэтигэрэ ити үлэтин сыл-дыаллар. Предприниматель З.Н.Сивцова биэр дьааһык тоһорону биэр-дэ, улуус оскуолаларга субсидирууһууһуан кемалестүлэр. Манна Ногородовскай уокурук баһылыгын С.С.Морфонов, депутаттыт И.Н.Ногородов уонна, биллэн турар, оскуола коллективын, түөлбэ олохтоохторун, төрөппүттэр кыһамныыларын эбэр сирдээх. Төрөппүттэр бэйэлэрэ тыл көтөбүн харны хомуйбуттара, пенсионердар ыгырыы таһааран фонда тэрийэ сылдыал-лар, ону үлэ төлөбүрүтэр уонна эһи матырыйаал булуутугар туттукхут.

Бу курдук күнү-дьыны өрүсүтэ Мурун-Тыымпына саҕа оскуола-тар үлэ күөстүү өргүлэр.

Р.СИБИРЯКОВА.

Спорт

НУУЧЧА ДУОБАТЫГАР ЧЕМПИОНАТ

Сэттиннь 11 күнүгэр ОДКХ ГУП Чу-рапчытаагы филиалын спортивнай саа-латыгар Чурапчы сэлэиннэтин иһинэн нуучча дуобатыгар чемпионат буолан ааста.

Ветераннарга (55-тэн үөһэ саастаах-тарга) арыс киһи күөн көрүстэ. Эрийси-илээх кирисии түмүгүнэн А.К.Осипов уонна П.П.Пинигин очколара тэннэһэн баран, коэффициент быһаарытынан А.К.Осипов бастаага, II-кэ П.П.Пинигин, III-кэ С.С.Пинигин таһыстылар. Эдэр-дэргэ (55 сааһыгар диэри) чемпион үрдүк аатын К.Д.Монастырев, II-һи Р.Д.Седалищев, III-һу П.А.Варламов ыл-лылар.

Сэттиннь 27 - 28 күннэригэр нуучча дуобатыгар улуус чемпионата буолара күтүлүлэр. Ол түмүгүнэн ахсынны 4 күнүгэр Чурапчы - Таатта улуустарын доһордуу көрсүүһүлэригэр күөн көрсүтэр улуус сүүмэрдэммит хамаан-дата талыллар. Онон улуустат бары дуо-батычтарын улуус күрэхтэһиитигэр кэ-лэн кыттыны ыларытыгар ыгырабыт.

В.АММОСОВ,
күрэхтэһии судьуйата.

БИЛИГИН ДА СПОРТ ТУҢУГАР ҮЛЭТИН ТОХТОППОТ

тэрийзэнчи быһытынан кизгник биллэрин курдук, үлэтигэр эмиз биір чорбончу тутуллар килиһин сыаналанар.

Өр сылларга совхозун хамаандатын хас да сылларга ситиһилээхтик бэлэмнээбитин иһин ыччаттар туруорсууларынан салалта иһин ыччаттар туруорсууларынан салалта Субуруускай аатынан биризмийэ лауреатын аатын ингэрбитэ. 1999 сыллаахха Хатылытын аатын кизг эйгэзэ таһарбытын иһин нэһилиэк салалтата (баһылык У.Н.Атласова) киниэхэ "Хатылы нэһилиэгин Бочуоттаах гражданина" ааты ингэрбитэ. Иван Львович ити ааты бары наһараадаларыттан үрдүктүк саныыр уонна кизг туттар.

Иван Львович, төһө да 70 сааһын томточчу туоллар, төһө да сааһырдар, Хатылым, Чурапчы үчүгэй буоллаллар диир санаанан биллигин даһаны ыччаттарын такайар.

Д.ЧЕЧЕБУТОВ,
Хатылы нэһилиэгин
Бочуоттаах гражданина.

Хаартыска: И.Л.Говоров.

Хатылылар, спорт диир баран "мунуука итаабыт" дьонноругун аатталаан эрэ, — диир дьон бары кэриэтэ "Иван Львович Говоров" диир бастакынан ааттыа этилэр. Кырдыга, Иван Львович билиги улууска дьон-сэргэ уонна спортсменнар ортолоругар спорду тэрийээччи уонна көбүлээччи быһытынан биір саамай кизгник биллэр килиһигинэн буолар. Үтүмэн үгүс грамоталарын ырытан көрдөхкө, үксүлэр физкультураны, спорду пропагандалааһыга уонна сайыннарыга үтүлэрин иһин акаммыттар. Иван Львович: "Үтүмэн тухары спорду интэриэһиргирим, сөбүлүүрүм бэрт буолан, пенсияга тахсан баран общественнай эбэһинэс быһытынан биір харчыта суох совхозум, нэһилиэгим хамаандатын хайа баарар көрүнгэ тэрийиһигэ, бэлэмнээһинигэ, күрэхтэһиннэригэ сүүрөр-бин-көтөрбүн олох ыарырбаппалпын, хата, бэйэм сүрдээх улахан дуобуйууну, астымыны ылабын. Мин итинник олоһу суох тэһийэн, тулуйан олорболлун. Оттон биір эмит күрэхтэһинни көтүттэхпинэ омуна суох ыалдыбын", — диир ис санаатын кырдыгынан этэр.

Иван Львович хаһан, хаһа нэһиликтэр күрэхтэһиилэрэ буоларын чопчу билэ сылдьан соруйтарбакка, кимтэн да көрдөһүнэр-бакка бэйэгэ эрдэттэн былааннаан, хамаанданы таһан, бэлэмнээн күрэхтэһиннэригэ эрэ баар буолар. Ити өттүнэн спорт хамаандаах тэрийээччилэрин үгүстүк сөһүлүт буолуохтаах. Хатылылар онук тэрийээччилэр буоланнар, үксүгэр ситиһилээхтик кытталлар. Ол курдук, нэһиликтэр икки ардыларынааҕы комплекснай спартакиада 1972 сыллааҕы улахан кубогун үс сыл субуруучу бастаан ылан Хатылыга үйэ-саас тухары хаалларбыт-тара. Уйбааны атын да сирдэргэ сүрдээх сылаас тыларынан ахталлар. 1997 сыллаахха Мырылааҕа ыһыран киллэрэн Петр Платонов кэриэһигэр ытыллыбыт көгүл тустууга оҕолорго нэһилиэк аһаҕас чемпионатыгар чыстээбиттэрэ. Иван Львович 1962 сыллаахха Мырылааҕа трактористы сылдьан 16 оскуола үөрэнээччилэрин мунууан көгүл тустууга эрчийбит. Ол оҕолортон бизэстэрэ кэлин спорт маастардара буола үүмүттэрэ. Оттон Петр Платонов ыччаттарга аан дойдуну призера буолбута. Онон киниэхэ көгүл тустууга уоту сахпыт бастакы тренеринэн Иван Львович буолар.

И.Л.Говоров оҕо сааһа сэрии аас-туор, кыһарҕаннаах кэмигэр түбэһэн, бэйэтин көлүөнэтэ ньуоска хааһы баҕалаах ачык-тааһыны, улахан дьону кытта тэһигэ харанаттан хараҕага диири күүстээх үлэни этинэн-хаанынан билэн улааппыта. 10 сааһыттан Нуотараа "Бойобуой" колхоз чилиэнэ буолан, үлэтин ийэтин кытта субан сүөһүнү көрүүттэн саҕалаабыта. Тулаайах хааһы алдьархайын эмиз атын дьонтон уратытык билбитэ. Аҕата Лев Говоров армияттан 1945 сыллаахха этэнгэ эргийэн кэлбитин төрдүс күнүгэр сиикэйгэ өлөрбүт күһүн ыла куһаҥан тыһын киирэн, тыһа эргийэн ууга былдьаммыта. Уйбаан кытыгыгар көрөн түрбүт буолан аҕатын эрдэһинит, өлөр өлүүгэ түбэспит сангата-иһэтэ оротук ойугар умуллубат харгыһына буолан билинггэ диири чуолкайдик олорон хаалбыт. "Олохтор оттон ордук ыараханы, куһаҕаны, кыһылааһы-абалааһы көрсүбэтэҕим уонна көрсүбөтүм буоллар", — диир ахтар.

Тулаайах киһи үлэлэтэҕинэ эрэ айаһын

интэриэһин Уйбаан ханнык да үлэттэн ингэнтоллон турбат туруу үлэһит буола улааппыта. 1960 сыллаахха тракторист идэтин ылар. 1963 сылтан 1969 сылга диири звеньевойу-нан сылдьар. Кэлин үс сылыгар толору механизированнай звенога республикага биір тарбаахка баттанар отчука тийэ үүмүтэ. Ол курдук, 1966 сыллаахха ити кэмгэ аатырбыт отчуутар Тааттаттан Николай Львов уонна Кэбэйттэн Лев Левин кэннилериттэн республикага үһүс миһэстэ тахсыбыта. Ити курдук көрдөрүүлээх үлэтин иһин 1966 сыллаахха Саха АССР үрдүкү наһараадаларынан — Верховнай Совет Президиумун Бочуотунай грамотатынан наһараадаламмыта. Оройуон, республика хаһыаттара кини туһунан суруйуута суох тахсыбат буолбуттара. Мин очулорго Мындааһы оскуолатыгар үлэһит сылдьан хаһыаттары ааһа-ааһа: "Бу Говоров диир туох алдьархайдаах киһитэ үөскээтэ? Биірде эмит көрбүт киһи", — диирим уонна билэр дьон-норбуттан кини туһунан ыйыталаһар этим.

1969 сыллаахха дьону түмэр, үлэһи тэрийэр дьобурун үчүоттаан, Уйбааны Сылан отделениетыгар Түөһү уһаастагар комплекснай биригээдэ биригэдириинэн анаабыттара. Оттон 1980 сыллаахха Субуруускай аатынан совхоз салалтата, сүөһү интэһитин кэлимин сайыннаран дьаһалларга олобуран, курска үөрэттэрэн хотоннору кэлиминик механизациялааһыга эмиз бастакынан кинини анаабыта. Ааттаммыт үлэлэрин таһынан ити да иннигэ араас сылларга хортусоптуй звенотун салайааччытынан, Субуруускай аатынан совхоз экспедиторунан, физкультурнай тэрийээччинэн эмиз таһарылаахтык үлэлэтэли сылдьыбыта. Онон спорду көбүлээччи,

Чөл олох

"ЧЭБДИКТЭР" САЛГЫЫ ЧЭЧИРЭЭТИННЭР

Улууска чөл олох доктринатын олоххо киллэрингэ туһайыллыбыт үлэһэ биір түмүс туттар коллективитынан Чурапчы селиэннэтигэр бэйэлэрин доруобуйаларын бэйэлэрэ көрүнэргэ баҕалаахтар түмүс "Чэбдик" кулууптара буолар. Кини төрүттэммитэ 10 сыла быйыл улууска чөл олох обществота тэриллибитэ 100 сылын кытта дьүөрэлэспитэ—бэлэ түгэн.

Бу кулууп 1994 сыл күһүн К.И.Максимова —Сайына республикага биір маңайгынан релаксация, аутоотренинг уонна медитация ньыматын айым үөрөҕэр сыһыаран баҕалаахтары үөрөтүтүтэн саҕаламмыта. Салгы маңна үөрөммиттэр улахан үххэнээх тэрийээччилэр—кэргэнни Любовь Дмитриевна уонна Иван Романович Барашковтар көбүлээһиннэринэн психотерапия ньыматынан мунурдаамакка, атын да чэбдиригэр ньымалары бэйэлэрэ литератураларан үөрэтэн, билбиттэрин хардарыта үлэстэн, сатабылларын чочуйан баһылаан барыттар. Сотору кэминэн маңнык дьарыктаны туһата көстөн испитэ. Дьарыктаначчылар бэйэлэрин чэбдиктик санаанар буолбуттара. Ону билиги, эмчиттэр, маңна дьарыктанар пациеннарбыт билигини "умнубуттарыттан" билбиһит. Маңнай маңнык үөрэтинин "кашпировскайдартан", "чумакартан", олохтоох бэйэбит "эмчиттэрбиттэн", "экстрасенстарбыттан" кэлэйн сэрэхэччи көрүсүт буоллахпына, сыйыа "чэбдиктэри" бэйэ доруобуйатын бэйэ көрүнүтэ туһалааһын пациеннарбытыгар холобур туттар буолбуппун.

Аны "чэбдиктэр" бэйэ ис кыаһын ыарыһы утары туруулаһыга эрэ буолбакка, араас айылҕа биэрбит талааннарын арайыга көрдөрөн барыттар дьикти, итэҕэһилээх этэ.

Үтүө холобур батыһааччылардаах. Кинилэр холобурдарынан Сайына да үөрөҕэр сылдьыбатах дьон бэйэлэрин доруобуйаларын көрүнэргэ дуулуһан, түмүс дьарыктанар буолбуттара. Кэлин Сайына үөрөҕэр сылдьан "Чэбдиккэ" сыһыбыттар. Маңнык түмүктэр аны нэһиликтэргэ кытта баар буоллулар.

Элбэх биллилээх, олус мындыр киһи И.Р.Барашков телевизорга "Айылгы" диир биэригэ дьон-сэргэ биһирэбилин ыбыта. Кэлин кулууп атын да чилиэннэрэ биір-бизэ харчыта суох, дьоммут-сэргэбит туһа диир нэһиликтэринэн, оскуоаларынан, уһуааннарынан сылдьан чөл олоххо угулдулар, бэйэлэрин биллилэриттэн, сатабылларыттан бэристилэр.

Кэлин сылларга олох да хаамытынан, араас хамсааһын, кэлин-бары түмүгэр кулууп үлэтигэр ыарахаттар, састаабыгар уларыйы-тэлэрийи баара. Дьарыктанарга табыгастаах миһэстэ көсүбөтэ, бэйэ үбэ-аһа, инвентара, оборудованиета суоҕа сүрүн мөһүдүр этилэр. Ол да буоллар, кулууп Е.С.Макаров, Н.Р.Дьячковскай, Е.М.Пермяков, Г.Н.Дьячковская курдук энтузиастар сыраларынан үлэтин намыраппакка салгыра хайдалаах.

Онон улууска, чөл олоһу туһуарга тыһынаах холобур буоларынан, кулууп үлэтигэр улуус, нэһиликтэр дьаһалталарын, общественность өттүттэн болҕомто, өйөбүл наада буолбута кимнээх барыгыгар өйдөнөр. Кулууп мустарыгар, дьарыктанарыгар сөптөөх дьэстэ-уотта аныахха. Спортивнай инвентардаах, оборудованиелаах саала буолара буоллар ордук этэ. Чөл олох хамсааһыны үбүлээһинтэн кулууп хайаан да тиксэрэ наада.

Кулууп дьайар итэ салгы кэгириин туһуар телевизорга биэриилэрин сөргүтүүхкэ, "Билии" общество хайыскатынан нэһиликтэринэн, тэриптэлэринэн, оскуоаларынан сылдьыһыларын салгы тэрийээххэ.

Кини баһыһа коллектива эмтир-сэрэтэр үлэтигэр, дьону бэйэ доруобуйатын бэйэ көрүнүтүгэр угуларга билбаччы туһалаах саҕалааһыны чүгэстэх ыһынан, биллэрдик көмөлөспөтөбүн биллэр наада. Салгы профилактика кабинета кулуубу кытта ыкса сибээстээхтик үлэлээн, специалисттар (бастатан туран, психиатр, невропатолог, терапевт быраастар) өттүлэриттэн утумнаах субэни-аманы, көмөнү тэрийээхтээх. Доруобуйаларын туругун кэтээн көрүүхкэ, түмүктэри оноргооха. "Чэбдиктэр" холобурдарынан араас арҕах (хроническай) ыарылаахтар (гипертоническай ыары, бронхиальная астма, сахарная диабет, о. д. а.) оскуоаларын тэрийээххэ. Хас биірдии киһи доруобуйатын көрүнүтүгэр билиги, эмчиттэр, субэбит-амабыт, такайыбыт син-биір наада.

Билингги "Чэбдик" кулууп президең Егор Семенович Макаров: "Үс кулуптун (ийэ, буор, салгыт) дьүөрэлэи сайыннаран чөл олох сизин күннээҕи олоххо киллэргэ үлэлэһэбит", — диирин хайбаан, эдэр ыччаты мин эмиз бу кулуупка ыһырым этэ.

А.ПЕРМЯКОВ, быраас.

Оскуола олобуттан

"ЭНЭЭТТЭН, ЭБЭЭТТЭН АЛГЫҢЫН, СҮБЭТИН ҮЛ"

Соторутааһыта Д.П.Коркин аатынан Чурапчытааҕы орто спортивнай интернат-оскуола биір сырдык, ыраас кабинетыгар "Энээттэн, эбээттэн алгыһын, сүбэтин ыл" диир "төгүрүк остуол" буолан ааста. Бу көрсүһүүтэ дьын-чаччы сизэнэрин туһуар кыһаллар-мүһэллэр кырдыаастар кэлэ сатаабыттар. Оҕолорбүт кинээскэ кэскиллэрибит, инниккэ эрэллэрибит буолалларынан, өбүгэлэрибит үтүө үгэстэрин, сизэри-туому туһуу, кэрэҕэ, сырдыкка уһууу ньымаларын, ону тэнэ биллиги, сайдымлаах үйэҕэ оро олоххо сыһаанын, ааспыт көлүөнэттэн билингги ыччаттар туох уратылаахтарын туһунан ырытыһын, кэпсэтиһин, санаа атастаһыта буолла. Похолод, быраас И.А.Белых, социальная педагог А.З.Прибылых, оскуола директора Л.Т.Егорова оҕолорго сааһырыт дьонго харыстабылаахтык сыһыаннаһы, кинилэри саастарынан уратыларын табатык өйдөөһүн, оҕолор улаа-

тан олох кизг аартыгар үктэниилэригэр сөптөөх онкууу уһансы курдук уустук болпуростарга субэни-аманы биэрдилэр.

Бүтэһигэр бизэ киһиттэн састааптаах, ветеран ууутал П.П.Кривошапкин салайааччылаах эбэлэр, эбэлэр түмүктөрө талыһына. Ытык кырдыаастар инникитин оскуоланы кытта ыкса сибээстээхтик, түмүктээхтик үлэлииргэ сүбэлэһэн тарбастылар.

Түмүккэ билиги эдэр үлэһиттэргэ туһайан диир историкаах, үтүө үгэстэрдээх, бириэмэ ирдэбилигэр эппэтиир, кадрдарынан толору хааччылыбыт, элбэх үөрөҕири туйгуннарынан, аспираннарынан, соискателлэринэн толору, күүстээх састааптаах коллективтаах оскуолага үлэлээн-хамсаан, Д.П.Коркин аатын мөлдөй үрдүктүк тутан инники күөгүгэ буола тураргытыгар баҕарабыт.

А.ЗАХАРОВА.

Специалист трибуна

КҮӨМЭЙДЫТ

Күөмэйдит (нууччалы "мыт лошадей") Саха сиригэр кизгник тарбаммыт салгы сыстыганнаах ыарыһа. Бу ыарыһа салгы 5 сааһыгар диири халтарыан сөп, ол эрэри ордук сана төрүүх убаһалар болохтоон турар кэмнэригэр маассабайдык ылараллар. Биірде ыалдыбыт салгы дэг кэриэтэ иккиһин ыалдыр, бу ыалдыбыт салгыта ыарыһы утары иммунитет үөскүүртэн тутулуктаах. Күөмэйдит үксүн күһүгү уонна сааскы ылардаҕа көбөр. Дьылыттан эмиз тутулуктаах. Сорох дьыл намырыр, сорох дьыл маассабай буолар. Бу ыарыһы стрептококковой микробтар тарбаталлар. Кинилэр хаан устун лимфоузелларга өтөн киирэн иригээх баастары үөскэтэллэр. Салгы уопсай температурата үрдүүр, сөтөллөр, аанна аһаабат, уулаабат буолар, ыар-дүүдэһэр, оттон сылтаан өлүн да сөп. Искэн тахсыбыт сиригэр улаатар, 5-6 хонугунан тэстэр, очоҕо температурата түһэр, аһыра-сирэ сыйыа түспөр. Сөптөөх аһылыка 12-25 хонугунан көнөн, чөлүгэр түһэр.

Маассабайдык ыалдыбыт салгылартан

бу ыарыһтан 10 %-га тийэ өлүктэрин сөп. Ыалдыбыт салгыны тутта билэн, үөртэн арааран туспа тутан эмтиир көдүүстээх. Күөмэйдит микроби салгы тэстибит искэнин иригэтин, сыраанын кытта тас эйгэҕэ, ууга, мээчирэһигэ, аһыыр отугар, бурдугар түлэн 4 ый устата туох да буолбака сытан атын доруобай салгылары сугуйуон сөп. Ыалдыбыт салгылары эмтииргэ антибиотиктар, ордук бициллин эрээтэ туттулар. Сиппит искэни хайытыллар, иригэтин сиргэ түһөрбөккэ үчүгэйдик ыраастанылар, марганцовокислый калий, фурациллин уонна суода суурдаһынынан кичэллээхтик сайдынылар, иригэтин туспа иһиккэ хомуйан уматылар.

Кэлин кэмгэ Саха сиригээҕи тыа халыастыбатын научнай-чинчийэр институтун үченэйдара вакцина отгоннор, бу ыарыһы сэрэтэргэ прививка онгоһуллар. Бу хаһа да суох вакцинаны туттан күөмэйдит ыарыһы утары бары көмөлөөн үлэлиэбит.

В.ПОПОВА, Арымлаах ветучастогун сэбиэдиссэйэ.

ЛИТЕРАТУРНАЙ СПРАНИЦА

АЙАР ИДЭЛЭРГЭ УҮҮЙУЛЛУОХТАРА

Бийл Мындабааийа аһыллыгыт Чуралчытаабы А.П.Гоголев ааты-
нан ово музыкальнай оркулатын филиалыгар 50 ово талылан, 3 препода-
хаттар элбэхтэр, ол гынан баран, преподавателлэр программа онгостон,
эдр, талааннаах уонна анал үөрэхтээх буоланнар, үлэлэрин сүрдээх
үчүгүйдик сабаалааһылар. Үчүгү кылааһыгар (преп. Ядринская В.В.) му-
лэһэн эрэллэр. Художественнай кылаас (сал. Аммосов П.П.) оболорун
сүмүрдээн композицияга, живописка, уруһуйга уо. д. а. предметтэргэ
үөрэтингэ кирирдэ. Литературнай кылаас — бу сага сабаалаһын. Манна
преподаватель Созонова В.В. оболорун кытта тыл культуратыттан, ана-
грамманы онгорууга үлэлээр. Валентина Васильевна бэйэтэ про-
грамманы онгорууга үлэлээр.

Бу оркула кэлин улаатан, кэргэн улуус оболоро — айар, үчүгүлүүр,
уруһуйдуур талааннаах оболор түмсэр эстетика туоната буолуо диэн
сүрдээх эрэллээхпит. Эһиилгиттэн үөрэнэр үчүгэй эстетическэй киин бы-
райыага, оболор олоор интернаттарын боппуруоһа үөрэттилэ сылдьал-
лар. Кыас Амма кэрэ айылбата бэйэтэ да дьобурддаах оболорго айар
күтү-уобу бизэрэ айдарылаах. Онон бу киин өссө да улаатан, үүнэн
иһиз диэн бу үлэни сабаалаабыт кыра коллектив сүдү былааннаахпыт. Аны
бизс сылыннан бийыл талылыгыт оболорбут бастагы выпуск буолан
культура эгэрдэниэхтэрэ, Арктической институтка, саха тылыгар, куль-
турологияга, журналистикага, художественнайга, культура колледжи-
гар — ханна бабарар үөрэнэ кириэр кыахтаныахтара. Ол иһин бийиги
сүрдээх иһиникэ эрэллээхпит.

Филиалы аһыны туруорсарбытыгар күүс-көмө буолбут улуустары
культура управлениетын начальнигар Д.Д.Поповка, бу управление духуо-
бунай сайдыыга отделын сэбиэдиссэйигар В.Д.Пинигинага, Чуралчы-
таабы ово музыкальнай оркулатын директорыгар Ю.С.Толстоуховка,
"Сага олох" РИХ ГУ редактор-директорыгар Г.Г.Поповка, кэскиллээх
үлэбитигэр алгыс ылбыт бары дьоммутугар махталбыт мунура суох. Ки-
нилэр эрэллэрин түһэн бизэрбэт курдук үлэлиэхпит диэн эрэллээхпит.

Бүтүн аабааччыларга маанайгы хардыларбытын билиһиннэрэбит.
Мария Андреевна ДЬЯЧКОВСКАЯ,
филиал сэбиэдиссэйэ.

НЬУРГУҮНУННАР

Сааскы кэрэ сибэккилэр
Хонуу, толоон кизгэллэрэ,
Нарын-намчы ньургуннар
Ньуолах курдук сымнааһтар.

Хорсун санаалаах сибэккилэр
Ханытан куттамматтар,
Халыг хаары тобулан
Хара сиргэ үүмүттэр.

Туяра ЗВЕРСТОВА,
V кылаас.

КӨМҮС КҮҮН

Күтүн, күтүн барахсан
Көмүтүнэн сууланан,
Алтан көмүс дуйунан
Ыһахтанан кэбистэ.

Ойуур айы хаамтаха
Араас өгнөөх сэбирдэх
Сэрэнэн үктэн диэбитти
Көбүөр курдук тэлгэммит.

Халыт маһы көрө түс-
Көтөр бөбө мустубут,
Уһун суолу солоору
Сүбэ муннаах да үгүс.

Айылбабыт барахсан
Эгэлгэтэ элбөкүөн,
Сылын ахсын, күтүн айы
Бараммат үгүс кэрэлээх.

КЫҢЫН

Дьыбардаах кыһыммыт
Тымны кэми адалла,
Издэспин кытарта,
Илибин тон ордо.

Сарсыарда турбуппар
Тулабыт хаар да хаар,
Эриччи көмүс дуй
Дойдубун симээбит.

Кыһыммыт барахсан
Сотору кэминэн
Сагалыы сыдыайан
Сага дылы адала.

Василена ИННОКЕНТЬЕВА,
VI кылаас.

ХААР

Мин хаары көрөбүн,
Маганан сөбөбүн,
Кинилин көтөхтүн
Олустук бабардым.

Маган хаар, түһэрин
Олус да үчүгэй,
Дууһабын үөрдэбин,
Санаабын тутабан.

АММАБЫН ТАПТЫБЫН

Аммабын таптыбын,
Алыптаах бэйэтин,
Дьэрэкэн таастарын,
Дыриммэс килитин.

Кизг-киллэм хочото
Нэлээн сытарын,
Солко күөх өг отун... —
Барытын таптыбын.

Вера МИХАЙЛОВА,
VII кылаас.

МЫНДАБААЙЫН КҮӨЛҮГЭР

Ыраас кизг хочобо,
Оттуур мааны сирбэр
Күлүмүрдүү уста сытар
Мындабааи күөлүм.

Дьэкир ууга дуоһуйа
Сөгүлүбүн, балыктыбын,
Күн уотугар сыламнаан
Көрүлүү-нарылыы оонньуубун.

Ахтан-санаан ааһабын
Мэник-тэник ово сааспын,
Өрүү күндүтүк саныбын
Кэрэ бэйэлээх бу күөлбүн.

Нария ЗВЕРСТОВА,
VII кылаас.

АЛҔААС

Алааһым сыта барахсан
Сүрэжи-быары уоскутар,
Алааһым күөлэ барахсан
Нэлээн сытара кэрэтин.

Нарын-нарын сибэккилэр
Оһуор курдук тэлгэммиттэр,
Намчы-намчы сэбирдэхтэр
Ойуу-бичик аспыттар.

Туяра ПЕТУХОВА,
VII кылаас.

СУЛУСТАР

Халлаанга сулустар тиктылар,
Мөлүүһөн элбэх сулустар.
Түүнүгү халлааны киэргэтэн
Күлүмнүү умайа турдулар.

Дыриммни тыгаллар сулустар
Харага халлааны сырдатта,
Харахтар кылбайа оонньуулар
Сырдык уот көмүсүөн

сулустар.

Сайна ДЬЯЧКОВСКАЯ,
VI кылаас.

УЧУУТАЛЫМ

Учууталым, эн кэрэбин,
Учууталым, эн нарынҥын,

Учууталым, эн буолабын
Умнулубат үтө киһим.

Учууталбар этиэм этэ
Итин-истинг эбэрдэбин,
Учууталбар бэлэх биэриэм
Кэрэ-нарын тылларбын.

Нария МАКАРОВА,
VI кылаас.

МУҢНААХТАР МУҢНААХТАРА (Үгэ)

Чыычаах, көтөр-сүүрэр элбээн
Үтө сайын

Чэлгийэн ахан туар.
Хара тураах манан хаарга

Санатын иһитиннэрен
Дьону үөрдүбүт суолтата

Сүтэн да сырыттар,
Бөһүөлөк сонуну билээр

Турулус-ирилис көрөөт,
Дуодах-издах хамсанаат,

Кынаттарынан сапсынан
сардырбатаат

Көтөн тахсан
Ылал саһаанын үрдүкөн

Сараадыан истэ.
Бырабастаабыт курдук

Кытара сытыйыт тарааһаннар
Сүүрэн дүүдэхтэнэ сылдьалларын

Таба көрө түстэ.
Биир өрө чолорууһаабыт

Тарааһантан ыйытта:
—Хайа, бу эн, лаактаах муостаах

Дьыдырҕа сүүрүкүлүр,
Аска-үөлгэ кыбыстыбакка кыттылар

Кытта кырдыбыт кыбысалаах
Быыс-хайаҕас үөнэ,

Кынаккын сараган
Космоска көтөрү

Эрчиллэр быһынҥ дуу?..
Онооха таарыйтарбыт тарааһан

Тагакалаһа түһэт:
—Хара тураах, кэм да

Дьаргыт өтөн ыйыта турдабыт
Сүрдэтин ныйи!

Көрбөккүн дуо икки харахынан —
Дьааттан тумнастан

Дууһабын таскилэтэр
Быһым дии!... — дьитэ.

Тураах туран эттэ:
—Эрийдээҕи! Арба да

Дьыдыт хайаахката Харытыана
Суолу быһа халаахтаммыта:

"Тараахаммыт элбээн,
Ылалдыты да сүтүн

Чэйдэппэт-аһаппат үлүгэрэ!
Атастарбын эһэр эмп арааһын

Атылыттар аҕалбыттар..." —
диэбитэ аз.

Ол иһин даа,
Ол эмп дьайытыттан

Үрүө-тараа куотар
Дууһунгүт эбит дии!

Дьэс алтан тарааһан
Көтүөх курдук сарайан

Эппэттэнэ турда:
—Дьааттара ыйы-ыйынан,

Сылы-сылынан дьайар үһү.
Бэйэлэрин оболорун бэлэстэригэр

Кириэн эрэз ини...
Дьэ, муода үгэстээх дьон!

Тураах өрөгөйдөөбүт көрүнгүннэ,
Турулус-ирилис көрдө,

Дьырас-ирэс тутуна,
Дууһ-даах дьитэ:

—Эһиги, быыс-хайаҕас,
Хороон-ирээн үөттэрэ,

Дьааттанаргыт да сөп буоллаҕа!
Чо, холобур, ол быгыһылар күлүөх

Туоһа туһалаах харамай
дизэргит—

Хоро таһаанчы уоруйах дии!
Күрүг күтүөх

Үөбүлүрүн истэн күргүдүү түһэр:
—Күтүр өстөөх, көмөр төрөөн

Холостон тойооскутун!
Кыраҕа-хараҕа

Хабарбарын хаабырбатан эрдэбин!
Мин эн курдук

Ас тобсунан аһаабалпын,
Помуокалары кэрийбэллэп.

Сибизһэйтэн сибизһэйи
Смир-аһыыр, кэрбиир

Сыты тинстээх мин буолабын!
Барбах эмис этинэн,

Арыһан-сыһан далбарданабын,
Куруппаны, бурдуу

Кэпэ сылынэн кэбэхтиибин.
Ону ким барыта билэр.

Бийигини дьааттаатыннар —
хайаатыннар —

Халыг аармыйа күтүөхтэн
Аһыйаҕа, акаарыта охтуо.

Бу үлүгэр сайдылаах

Сүүрбэ биирис үйүбэ
Бийиги "маустар" диэн буолабыт.

Хата, куплут дьааттарыттан
Икки атахтаах бэйэтэ

Сүтүрэн тарбанар,
Болторор ыарыҥа ылараахтыыр.

Хайа, дьааты сибит күтүөх
Ийигирин-сититин тартаран,

Издээн-эстан өлүүтэ
Ыһырык аһыны дии...

Күтүөхтээх тарааһан —
Хаарыйтарбыт бэйэлээхтэр

Биир буола түһэллэр,
Ону ол дьибэккэ,

Хара тураах токтообокко
даабыргыыр:

—Мин, ити гынан баран,
Кимикэ да куһаҕаны

Онгорбуппун айдыбөлүмүн.
Бүлүүс сонноох

Хара тураах диэн
Хайаҕа сылдьабын.

Саас эрдэ манан хаарга
Өссө кизгэһэн,

Кэрэтийэн көстөбүн.
Обонньордуун-оболуун

Үөрэллэр бэрдин көрүөн этэ!
Күтүн мустан

Муннаахтырбытын көрөн,
Күрэнэн эрэр күһүнүрүн

Сайыһа хараасталлар.
Үгэ, хоһоон минигинэ суох

Олох табыллыбат.
Ол эһиги дьаахкыт дьиктээн,

Салгыһа баар
Хабараан дьаат.

Араас ардаһтар,
Ультра сардангалар,

Химическэй боруобалааһынар
Хараны манан,

Мананы хара да
онгоруох курдуктар.

Онтон куотан
Куорат, тыл ыалларын

Бөкүрүн сүргэйдирим,
Ама, баа буоллаҕы?!

Оо, уруг баар этэ
Дьикти кэм!

Саха ыаллара алаастарынан
Тэйиччи олоролорго.

ТВ-га, видеокэ
Харахтарын обортотторго,

Бидьар тыл арааһын
Билбэт буолалара.

Оттон билигин, добогтоор,
Килиэптэрин ылаары

Уһун-кизг кэмгэ
Уочаракка туран,

Ньирбэлэрэ сонньоон
Эһиги кумахтаһаллар.

Тобустаах-уоннаах уолаттар
Түгү да тыммакка

Оту-маһы охсуолуулар.
Уон түөртэрдэхтэриб

Күнү-түүнү билбэккэ
Дьүдүйэхтэригэр диэри

Компьютердаан тахсаллар.
Эр дьон хонтуораҕа

Күнү-күнүктээн
Табахтаан бусхаталлар.

Кыргыттар, дьахталлар
Тырыттыбыт таҥас курдук

Кулаһан майгыламмыттар,
Кыратык да

Бэйэ-бэйэлэрин тулуйсубаттар.
Онообор бу мин, хара тураах,

Психолог буолан эрэбин.
Билингини кэм күлүмэх сайдыыта

Бийигини да быһа ааспага.
Кыраакый даабырхайчаанарбыт

Сытыһылар-хотуулара диибин диэн,
Тыллара "o'key", "o'жет" диэн,

Киһи арааһы истэр ээ!
Бары өтүнэн хабырытаран

Тураах аймах
Үйэбит кылгаата...

Быыс-хайаҕас үөттэрэ
Арылы бустастаах

Халлаан бэрэстэбинэлэ
Хара тураахтын

Сиздэрэй сибэккилээх,
От-мас оһуордаах

Сир хаһааныларын —
Туора харахтары

Силлээн-одуулаан бардылар.
Ол турдаһына

Бизэстээх уол ово
Саһаан үрдүкөн

Сүүрбүт тарааһы,
Түһата суох үөнү,

Иһитиннээн сайда.
Табыллыбыт сородок,

Эмискэччи кулаһаччылаат,
Түөрэ таралыда.

Кутуйаҕы уолууан
Отунан-маһынан тамнаан

Ууга-уоһа түһэрдэ.

Тураах куотан дуодаһаһынан
Күөх халлаанга

Көтөн далаһаччыда.
Муннаахтар булсан

Муннаахтартара бүттэ.
Тураах, тарааһан, кутуйах

Аһыны олох долгунугар обустаран
Итинник дьылбалаһаһтара!

Наташа НОЕВА,
VIII "б" кылаас.

БАҢҢЫТАРДЫМ

Субу тийэн кэлэ диэн
Кэтэһэн аҕай олордум,
Хараҥаҕа хопум иһигэр
Араас санааларбын

кэригэ хаамтардым.

Кулгаах, харах иһитигэр
Бүтүннүү күбүлүйдүм,
Быстах да изийи сыһыгар
Бэриээн олордум,

баһыйтардым.

Атарын тыаһын ааҕа манаан
Саппаһаран саныһыйдым,
Сааһыламматах санааларбар
Аһыс ыллартардым,

хаайтардым...

xxx

Сүрэжим итэҕэйбэтэр
диэммин сэрэнэн,
Ситэ тийбэтэр диэн силсийэн,
Эн эппит тылларҥын

толкуйдаан,

Эйигиттэн истибиллэп
торумнаан,

Наадата сүрүүн таһынан аһаран,
Наһаа диэбиллэп

ылыммакка хаалларан,
Өйдөөн-төйдөөн

син өр сылдьан,
Өрүкүөр кутаанан

оонньуу турар
Имэһиккэ изийи

алыбар албыннатан,
Им эрэ сырдыгынан

сирдэтэн испитим,
Дьингээх курдук ылларбытым,

Дьоллоһон кыната суох
көпүтүм.

xxx

Эһиги бэйэлээх
Эриэккэс барыллар,
Уустук торумнар,
Ситгэрбэтэх санаалар

Сааһылаһар кэмнэрэ —
Тыаһа суохтук

Сыбдыан,
Тырым уотун

Сүтэрэн,
Тымны тыһын

Бүрүнэн
Көтөн кэллэ

Кэриэстэбна

АҢАБЫТ ТУҢУНАН ИСТИГНИК

Мэлдн астар, суохтуур, бу орто дойдуга олох үөрүүтүн-холомтотун биригэ үлэстэн кэлбит олобум эрлээк арга, дурдабыт-хаабыт, тапталлаах кэргэним, аҕабыт, эһэбит Василий Михайлович МОНАСТЫРЕВ бу дьыл сэтинньи 22 күнүгэр уһун ыарахан ыарыттан күн сириттэн суох буолбута биер сылын туолла.

Василий Михайлович 1927 сыл тохсунньу 14 күнүгэр Болтоно нэһилиэгэр Агафья, Михаил Монастыревтарга иккис оҕонун күн сирин кербүтэ. 1939 с. 5 кылааһы бүтэрэн баран сут, кураан дьыллар буоланнар

дьоно салгыы кыайан үөрэттэрбэтхтэрэ. Онон олох кыра эрдэбиттэн колхозка суханан сир хоруттарыга орус сизгэн, от үлэтигэр улахан дьону кытары тэҥгэ үлэлэһэн улааппыта.

1942 сыллааха оройуон колхозтарын хоту көһөрүүгэ Кындадан 3 колхоз барыта. Баһылай 15 саастаах чорочну улааган эрэр уол этэ. Амма үгүөр уратыга тахсан оттуу сырыттарына ыгыран ылан ыкса күтүн Куйбышев аатынан колхозу көһөрүүлэригэр барсыбыта. 40 хаһаайыстыбаны, 120 киһини Кэбээйи оройуонугар Хатырык Хомоҕо хар түһүүтэ туҕа да суох ыраас сиргэ Лухсугун күөл таһыгар илдьэн түтүрбүтүр. 1942-1945 сылларга балыктааһыҥҥа кыһыннары-сайыннары улахан дьону кытары тэҥгэ үлэлэспитэ. Элбэх киһи тымныны, хоргуйууну түлүйбүтүр. Кини дьыа кэргэнин эмиз өлүү-сүтүү түмүбүтэ, аҕата уонна убайа Кэбээйи бургар хаалбытара. Ийэтэ Агафья

уонна быраата Максим хоргуйан өлө сыһан 1944 сыллааха сыжырыр тыһынара эрэ дойдутарын булбуттара.

Баһылай 1945 сыл күһүнүгэр дизри халан балык собуутугар үлөһөн баран төннүбүтэ. Дойдугар кэлэн эйэлээх олобу тутустунан барыта. "Кыым" колхозка хонну, сүөһү биригэдиригэр хас да сыл үлэлэспитэ. Үчүгэйдик үлэһэн, нэһилиэк обществнай олобор актыбынайдык кытан дьон сэргэ итэһэлин ылан нэһилиэк Сэбиэтин депутатынан таппылыбыта. Хатылыга, Кындага оскуолалар тутулуларыгар үлэлэспитэ. 1960 сыллааха Кында оҕолоро кизг-куог, сырдык саҥа оскуола үөрэнэр дьолломмуттара. Итиннэ үтүө суобастаах үлэтин иһин Саха АССР Үөрэҥин министрствотун Бочуотунай грамотатынан наҕараадаламмыта.

Василий Михайлович 1962 сылтан 1984 сыллааха пенсияга тахсар

дизри эргизэн систиэмэтигэр үтүө суобастаахтык үлэлэспитэ. Төрөөбүт-үөскэбит Кындагыттан харыс да сир халбарыйбакка олохтоох маҕаһыҥҥа продавецтабыта. Таһаарылаах үлэтинэн Чуралчы райпотребсоюзугар мэлдн бастыҥнар кэккэлэригэр сылдыбыта, атыттарга холобур буолбута. Үлэтэ урдуктук сыаналанан В. И. Ленин төрөөбүтэ 100 сылынан үбүлүүһүнэй мэтээлинэн, "Социалистический куоталаһы кыайылааҕа", "Советской кооперация туйуна" знактарынан, "Үлэ ветерана", "Тыл ветерана", "Улуу Октябрьской социалистической революции 80 сыла", "Кыайы 50 сыла", "Советской Союз маршала Г. К. Жуков" мэтээлэринэн, үтүө элбэх грамоталарынан, дипломнарынан наҕараадаламмыта, коммунистическай үлэ ударнига буолбута, райпотребсоюз "Бочуотун киһигэтигэр" киллэриллибитэ.

Мин Василий Михайловичтын 1946 сыллааха ыал буолбуппут, 56

сыл үстата биригэ олус эйэлээхтик олорбуппут, 44 сыл Кындага олорон баран 1990 сыллааха дьыа атылаһан Чуралчы сализньэтигэр көһөн кэлбиппит. Олус үчүгэй майгылаах, сыгыры-сынаҕас киһи этэ. Элбэх ыалдыттаах, хонһолоох буоларбыт. Сааһыт, балыксыт бэрдэ этэ. Саас андыга, күтүн куска, куобаха элбэх булчут сылдьан бултууйан, үөрэн көтөн бараллара. Дьыа ис-тас үлэтигэр мэлдн тугу эмэ уһана, онгоро, бэрийэ сылдыра, биридэ даҕаны ил-лэг олорбот буолара. Туооха барытыгар бэрээдэги, акуратнай буолууну сабулүүр. Дьонго-сэргэбэ эйэлэспэ.

Күндү кэргэним, аҕабыт, эһэбит олорон аастык олоҕо, кэрэ мөсөөнө бийиги өйбүтүгэр-санаабытыгар сырдык өйдөбүл буолан хаалыаҕа.

Кэргэнэ, кыргыттары, күтүөтэ, сиэннэрэ.

ЭДЭР ХУДУОҢУННЬУКТАР КОНКУРСТАРЫН БАЛАҢЫАННЬАТА

Саха сирин Сурыйааччыларын сойуа тариллибитэ 70, улуус төрүтүммитэ 75 сылларыгар аналлаах Чуралчыттан төрүттээх сурыйааччылар айымныларыгар эдэр худоһунууктар конкурстары ыыттылар.

Буолар бириэмэтэ: Үлэһэр ахсынньы 15 күнүгэр "Үөрүү" оҕо киһингэр (Чуралчы орто оскуолатын үтүс корпусугар) туттарыллылар.

Сыала-соруга: Оҕо аймах уус-уран айымныны ааҕан билэн, өйүгэр уобарастаан көрүүтүн сайыннары, улуус историятын үөрэтэн биллэтин чингэти.

Конкурс-быыстапка буолар сирэ: улуус дьаһалтатын дьыэтин актотай саалата.

Аһылыгыта: Ахсынньы 23 күнэ.

Тэрийээччилэр: Улуустаагы үөрэх управлениета, культура управлениета. Тэрээһинигэр саха тылын уонна литературатын, төрүт культура учууталлара, куруһуоктар салайааччылары кытталлар.

Кыттааччылар: Орто уонна үөһэ сүлүөх оскуола үөрэнээччилэрэ. Бастагы бөлөх-баҕалаахтар, иккис бөлөх-художественнай кылаас үөрэнээччилэрэ (Кытаанах орто художественнай-эстетическай оскуолатын, оҕо музыкальнай оскуолаһарын, филмаларын художественнай кылаастарын үөрэнээччилэрэ).

Ирдэниллэр: Биридин үлэ кээмэйэ А-3 форматтаах, тупсаҕайдык оҥоруллубут паспорттаах буолуоктаах.

Техниката: Уруһуй, акварель, гуашь.

Жюри сыаналыыр: Айымны ис хохосун арийытын, композиционнай быһаарытын, өңүн дьүөрлөһүни.

Наҕараадалаһын: Бөлөхтөрүнэн биристээх мизстэлэри ылыттар. Дипломунан, сыаналаах биристаринэн наҕараадаланаллар. Аҕыс биһирэбил бириис анаар.

Тэрийэр комиссия.

БИЛЛЭРИИЛЭР

Сыл бүтэн эрэринэн сибээстээн тэрилтэлэр, чааһынай предпринимателлэр Чуралчытаагы киһи балыһа бухгалтериятыгар кэлэн ахсынньы 10 күнүгэр дизри свержаһаргытыгар ыгырабыт. Ол кэнниттэн ханьык да претензия ыылылбат.

Улуустаагы киһи балыһа администрацията.

х х х

"Караско" кафе-бар күнүс 11 чаастан нэһилиэһини аһатар уонна дьыаҕа илдьэн баҕалаахтарга аһыттан атылыыр. Кизгэ 4 чаастан 12 чааска дизри бар үлэһип. Коллективнай сайаапкалары ылабыт. Билсэр телефон: 42-709.

Кэлин, сылдыһыт, ыалдыттан!

х х х

"Чуралчы" АД ГУП ПА3-32054 маркалаах, РС 475 ВХ нүөмэрдээх автобуһун 14 МС сериялаах, 660999 №-дээх регистрационнай туйуһун сибидиэтэлиэбэтэ сүлүтүтүн дьыа сүбүһүн аабыллар.

х х х

МУП "Чуралчинское УКС МО "Чуралчинский улус (район)" еще раз напоминает заемщиков по кредитным договорам до 25 ноября 2004 г. оплатить задолженность. В случае неуплаты по товарно-кредитным договорам для УКС 1999, 2000, 2001 гг. начисляются пени исходя из двойной ставки рефинансирования Центрального банка РФ на сумму просроченных обязательств.

Руководителей, бухгалтерий предприятий и организаций просим по заявлениям граждан удерживать и перечислять взносы по товарным кредитам на счет № 40202810076260181001 в Чуралчинском ОСБ № 5048 с.Чуралча, ИНН 1430001079, КПП 143001001, БИК 049805609, корр. счет 30101810400000000609.

Администрация УКС.

ЭБЭРДЭЛИИБИТ!

Күндү дьүөгэбитин, "Агросельэнерго" специалиһын Елизавета Романовна ПОПОВНА төрөөбүт күнтүкүн-үбүлүүһүн итинтик-истигник эбэрдэлиибит!

Баҕарабыт саха алмаһынын кытаанах доруобуйаны, үлэһэр ситиһини, мэлдн кыраһыбай, эдэрдин эрчимнээх буоларгар, дьыа кэргэнин үөрүүтүкүн-көтүтүкүн, сылаас-сынаҕас сыһыаннарыгар, тапталларыгар уйдаран уһунук, дьоллоохтук олорорго.

Эбэрдэни кытары Анна, Елена, Клара, Ирина, киһилэр дьыа кэргэттэрэ.

Китай трактордарын, косилкаларын сакаастааҥ

Таатта гранильной завода быйыл сакааһынан китайскай минитрактордары аҕалар үлэтин салгыыр. Китайга баар туһанаах заводтары кытары түбэһилибит уолсак 30 тракторга уонна 45 косилкага сайаалка хомуйуохтаахпыт.

Сайаапкалары хомуйуу бу дьыл сэтинньи 1 күнттэн садаланар, ахсынньы 3 күнүгэр дизри түмүктэннээхтээх. Быһаан быһытынан косилкалар олунуу ыйга адалылан сакаастаабыт дьонго тиздирдэлиэхтээхтэр. Трактордору күтүк тутар ыйга кэллэлэрэ сабадаланар.

Таможеннай телебуһдар үрдэбиттэригэр сибээстээн, быйыл трактор уолсак сыаната 80000 солк. буолар. Телебуһ усуллубуота урукутун курдук чаастаан. Бастаан 30000 солк., онтон ыларга 50000 солк.

96 В -1,8 дьун косилка оҕоруһунан ВОМ-наах трактордарга аналаах. Косилка көтүөһэлээх, анал редуктордаах, олус бөдө, бийиги усуллубууһулар сеп түбэһиннэрен оҥоруллубут. Ыйаһына 230 кг, быһаһын уһуна 1,8 м, чааска 1,3 ганы оҕустарыаха сеп, хадьмалын үрдүгэ 6-7 см. Косилка уолсак сыаната 39000 солк. Телебуһ усуллубуота чаастаан. Бастаан 20000 солк., онтон ыларга 19000 солк.

Маны таһынан транспортнай ороскуокка эмиз телебуһ ирдэниллэр, үөһэ этилибит сыанатыгар 500 солк. эбиллэр.

Чуралчы улуһугар сайаапкалары хомуйуһунан Свида Максим Николаевич дьарыктанар (тел. 41-480). Онон наҕараах дьоннор киһини кытары дуоһабардаһаахтын сеп.

Бочоруков А.К.

Таатта гранильной заводуи директора.

АТЫЛЫДЫБЫТ

Үчүгэй туруктаах МТЗ-32 трактор коробкатын. Сыаната 30 тыһ. солк. эбэтэр этинэн төлүһүөх сип. Билсэр телефон: 25-537.

х х х

Персональнай компьютеры ("Atlon-2500"), комплект эбэтэр чаастарынан. Оонньуулаах дискэлэри. Сыаната кэпсэтинэн. Билсэр тел.: 41-768.

КРИМИНАЛЬНАЯ ХРОНИКА

Бу дьыл сэтинньи 9 күнттэн 14 күнүгэр дизри улууска маньык буруйу оноруулар таҕыстылар.

Сэтинньи 5 күнүгэр Чуралчы сализньэтин ОД-КХ ГУП Чуралчытаагы филиалын территориятын тутуула турар объектыттан биллибэт дьон 180 мм диаметрдаах турбалары илдьэ барытара билиннэ. Матэрийаал отдел дознавателэ Т.Н.Захарованан быһаарыллар.

Сэтинньи 11 күнүгэр Одьулуун нэһилиэгэр лицей курсанын С.Ф.Стрекаловскайы биллибэт дьон кырбаатылар. Матэрийаал сокуоннай саастарын туола илик оҕолор дьыалаларын бөлөһүн инспектора А.В.Халтаевынан быһаарыллар.

Эмиз бу күн Хатылы нэһилиэгэр Кривошапкин Р.Р. биригэ арыгы иһэн баран И.И.Кривошапкины быһаһынан аспыта билиннэ. Матэрийаалы дознаватель эбэһиннэһин толорсочну Л.А.Максимова быһаарар.

Сэтинньи 13 күнүгэр "Супал комед" сулуустатыгар Чуралчы сализньэтин олохтооҕо П.И.Тимофеев итирик туруктаах, мунун утуоҕа тостуулаах, сирэйэ эчэйимилээх, мыйиһитигэр доргууулаах киһи. Матэрийаал участкай В.С.Собакинынан быһаарыллар.

Бу нэдиэлэ иһигэр кыра күлүгээнээһини онгортон маньык дьоннор административнай мизрээ тэрдиллэһинилэр:

1. Дьяковская Петр Николаевич, 1956 сыллаах төрүүх, Горнай улуһун Бэрдигэстээх сэл. олохтооҕо, үлэтэ суох.

2. Попов Павел Константинович, 1967 с.т., Мырыла бөһ. олохтооҕо, үлэтэ суох.

3. Крылов Владимир Эдуардович, 1976 с.т., Болтоно нэһ. олохтооҕо, үлэтэ суох.

4. Макаров Дмитрий Николаевич, 1961 с.т., Мэнгэ-Хаҥалас улуһун Төһүлү нэһ. олохтооҕо, үлэтэ суох.

Арыгы испит туруктаах транспорты ыһан Чуралчы сэл. олохтооҕо Никифоров А.А., булт уонна булт саатын илдьэ, уура сылдыһы быраабылаларын кэһэн Кында учаастаҕын олохтооҕо Попатерев В.В., милиция сотруднигар өрөлөһүү иһин Чуралчы сэл. олохтооҕо Феофанов Н.Д. административнай эппизитинээх тэрдиллэһинилэр.

Улуустаагы ис дьыала отделын дьүһуурунай чааһыгар общественной мизстэбэ арыгы испит туруктаах сылдьан 58 киһи аҕаһылына.

Обществнай бэрээдэги харыстааһыҥҥа улуус баһылыга илии баттааһыннаах графигынан "Чуралчы" ТХПК, лесхоз, "Агроснаб", айылҕа харыстабылын комитетын массыналарга тахсан үлэлэтиллэр. Культура управлениетын, государственной оборонаҕа уонна ыксаллаах быһыыга-майгыга управление, ГУП РСАД уонна ЧГФКСИ транспорцара тахсыбатылар.

Ис дьыала отдела.

Болтоно нэһилиэгин олохтооҕо, хоту көһөрүлүү кытылааҕа, үлэ ветерана

ЯКОВЛЕВ Прокопий Данилович

бу дьыл сэтинньи 19 күнүгэр уһун ыарахан ыарыттан өлбүтүн аймахтарыгар, билэр дьонугар иһитинэрэбит.

Оҕолоро, сиэннэрэ.

Кутурбаннарын тиздэллэр:

— Аҕалара Прокопий Данилович өлбүтүнэн кыргыттарыгар Марияҕа, Домнаҕа Болтоно оскуолатыгар биригэ үөрэммит оҕолоро.

Редактор Г.Г. ПОПОВ.

ААДЫРЫСПЫТ: 678670,

Чуралчы сэл., Карл Маркс уул., 26 "а".

ТЕЛЕФОННАРБЫТ:

редактор — 41-332, отделлар — 41-265.

E-mail: Osanaoloh@churap.sakha.ru

Тэрийэн таһаарааччылар: СР Правительствота, Чуралчы улуһун "Саҥа олох" редакционнай-издательской холбоһук государственной учреждение. Маассабай информация средствотарын туһунан РФ Сокуоннарын тутуһууну хонтуруоллуур уонна регистрационнай РФ бэчээккэ СР региональной управлениетыгар 2003 с. бэс ыйын 20 күнүгэр регистрационнай нүөмэрэ — ПИ №19-0423.

"Саҥа олох" редакционнай-издательской холбоһук Г.У. Офсетнай бэчээт. Сакааһын № 139. Тираж 2334, 22.11.2004 с. бэчээккэ бэрилиннэ. Хаһыат нэдиэлэбэ үстэ: оптуоруннуука, чаппиэргэ уонна субуотаҕа тахсар.

Автор суругар этиллэр санаа

редакция позициятыгар мэлдн сеп түбөһэр

буолбатах. Сурукка ыйылар чахчылар

кырдыктаахтарыгар эппизитинэһи

автор тус бэйэтэ сүгэр.